

<< ԻՆՏԵՐԱԿՏԻՎ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ >> ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ
ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ ՈՒՍՈՒՑԻԶՆԵՐԻ
ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑ

2022

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Թեմա	Մուլտիտերի տարածվածությունը Հայաստանի Հանրապետությունում
Առարկա	Կենսաբանություն
Կատարող	Ալինա Խաչատրյան
Վերապատրաստող	Նաիրա Մարտիրոսյան
Մարզ	Արմավիր

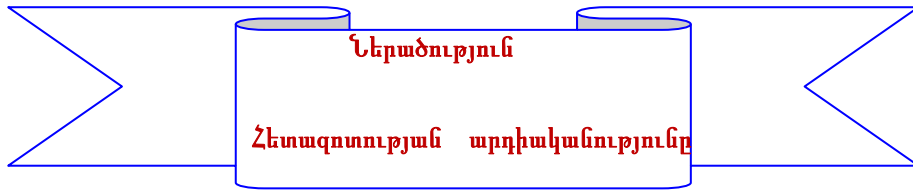
Ուսումնական հաստատության

անվանումը

<<Գայի միջնակարգ դպրոց>> ՊՈԱԿ

Բովանդակություն

Ներածություն	Հետազոտության արդիականությունը	3
	Հետազոտության նպատակները	4
	Հետազոտական աշխատանքի խնդիրները	5
	Հետազոտության սնտեսական և գործնական նշանակությունը	6
	Հետազոտության մեթոդներն ու կառուցվածքը	7
Գլուխ 1.1	Մուլախոտերի տարածվածությունը Հայաստանի Հանրապետությունում	8-9
Գլուխ 1.2	Մուլախոտերի կենսաբանական, բազմացման և տարածման առանձնահատկությունները	10
Գլուխ 1.3	Մուլախոտերի դասակարգումը	11-12
Գլուխ 1.4	Մուլախոտերի նկարագիրը	13-15
Եզրակացություն		16
Օգտագործված գրականություն		17

Մոլախոտերը ընդգրկված են մեր հանրապետության դաշտերում, այգիներում և այլ հողատարածքներում:

Առավել տարածված են կենսաբանական տարբեր խմբերի պատկանող մոլախոտերի մոտ 101 տեսակներ, որոնք այս կամ այն չափով բնորոշ են նաև մեր երկրի գյուղատնտեսական տարբեր գոտիների համար:

Մոլախոտերի առանձին բաժիններում շարադրված են մշակովի բույսերին մոլախոտերի հասցրած վնասները, նրանց բազմացման և աշխարհագրական տարածման պայմանները, կենսաբանական, ձևաբանական ու

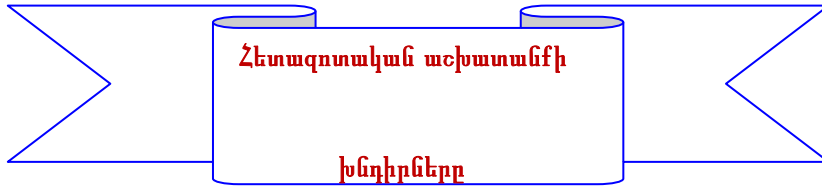
հատկապես հարմարվածության առանձնահատկությունները:

Մոլախոտերը հայկական գյուղատնտեսական բույսերի ուսանողների ու սովորողների համար նախատեսված ուսումնական նյութ է, որը շատ օգտակար կարող է լինել ոչ միայն կենսաբանական ֆակուլտետների ուսանողներին, այլ նաև բարձր դասարանների աշակերտներին:

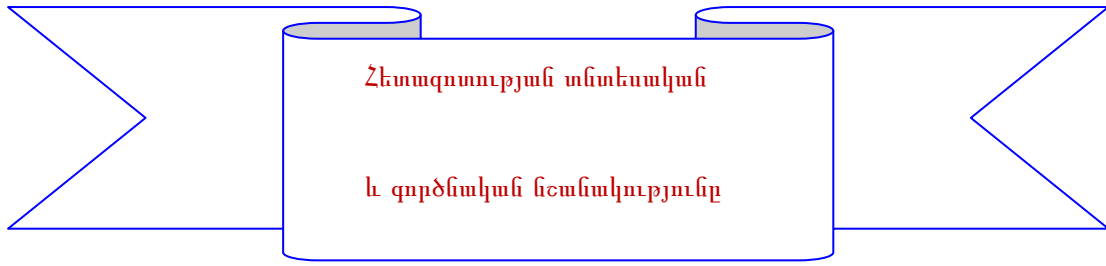

Հետազոտության նպատակները

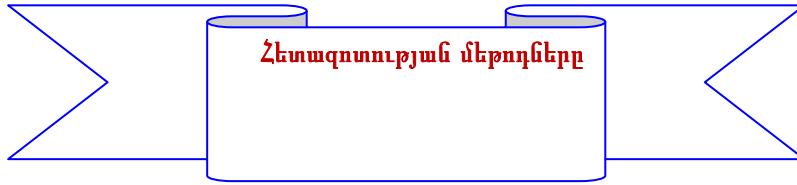
- Աճեստանձում նշվում է մոլախոտերի դեմ պայքարի սկզբունքները:
- Ավելի հասկանալի լինի մոլախոտերի մասին եղած տեղեկությունները սովորողների համար:
- Գյուղատնտեսական քեֆմամբ մասնագետների, ինչպես նաև դպրոցի աշակերտներին կենսաբանական ֆակուլտետների ուսանողներին, լավ և ճիշտ կազմակերպելու մոլախոտերի մասին դրական և բացասական դերն ու նշանակությունը ճիշտ հասկանալու համար:
- Ներկայացնել մոլախոտերի տարածվածությունը և վնասակար ազդեցությունը Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության մեջ:

1. Բացահայտել մոլախոտերի հասցրած վնասները
2. Լուսաբանել մոլախոտերի կենսաբանական բազմազանությունը և տարածման առանձնահատկությունները
3. Դասակարգել մոլախոտերը
4. Նկարագրել մոլախոտերի արտաֆին կառուցվածքը և տեսակները

- Հետազոտության տնտեսական նշանակությունը իրականացվում է թեմայի շուրջ հետազոտություն իրականացնողների համար
- Գործնական նշանակությունը վերաբերում է ապագայում հողագործությամբ զբաղվելու հնարավորություն կամ ցանկություն ունեցող դպրոցականների համար

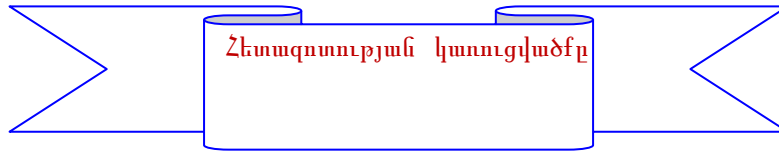

Հետազոտության ուսումնասիրման ընթացքում օգտագործվել է

ա/ գրականության ուսումնասիրության մեթոդը

բ/ գրույցի մեթոդ

գ/ ֆարսեգագրման մեթոդ

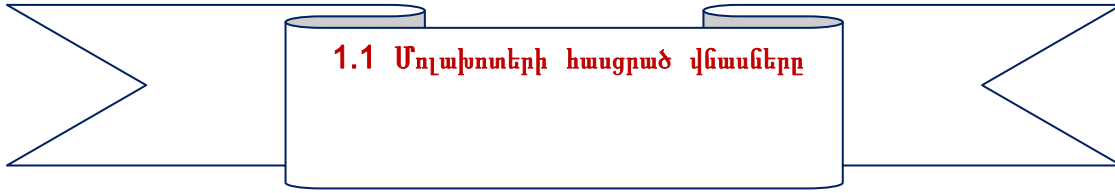

Առիստոտելը բաղկացած է

- ✓ Ներածությունից
- ✓ 1 գլխից
- ✓ Եզրակացությունից
- ✓ Օգտագործված գրականության ցանկից

Ընդհանուր ծավալը 17 էջ

Գլուխ 1. Մուլտիտերի տարածվածությունը Հայաստանի Հանրապետությունում

1.1 Մուլտիտերի հասցրած վնասները

Մուլտիտեր են կոչվում վայրի այն բույսերը, որոնք չմշակվելով մարդու կողմից աճում են մշակովի բույսերի դաշտերում և վնաս պատճառում նանց:

Մուլտիտերի առկայությունը անցանկալի է բուրք հողատեւեւերում: Ցանկալի չէ նաև մշակովի այն բույսի առկայությունը, որը հայտնվել է մեկ այլ բույսի դաշտում մարդու կամֆից անկախ:

Մուլտիտերը հսկայական վնաս են հասնում մշակովի բույսերին, գյուղատնտեսությանը ու ամբողջ ժողովրդական տնտեսությանը: Այսպիսով մուլտիտերի հասցրած վնասի պատճառով մեր մուլտիտերի վրա ամեն տարի կորչում է 6 միլիոն տոննա հացահատիկ:

Մուլտիտերն անելով մշակովի դաշտերում և տնկարկներում օգտագործելով բույսերի տրամադրության տակ եղած սննդանյութերն ու ջուրը, օդն ու լույսը խախտում են նրանց ջերմային ռեժիմը ու դանդաղեցնում են նրանց աճն ու զարգացումը, և բերֆի անկման պատճառ դառնում:

Օրինակ գեղավերը, սողացող սեզը, իճամառուը հողից կլանում են 2-2,5 անգամ ավելի ազոտ, հավասար քանակությամբ ֆոսֆոր և 3 անգամ ավելի շատ կալիում են վերցնում, քան հացբույսերը: Մուլտիտերն օգտագործելով ածխաթթու գազը, բույսերին գրկում են ածխածնից, խզելով նրանց ածխածնային սննդառության ռեժիմը: Մուլտիտային բուսականությունը 2-4 աստիճանով իջեցնում է հողի ջերմությունը, խախտում է հողում կուտակվող միկրոկենսաբանական պրոցեսները, ձգձգելով մշակովի բույսերի վեգետացիայի տևողությունը:

Յուրաքանչյուր յոթերորդ դասարանի աշակերտ պետք է տեղեկացված լինի, որ մուլտիտերը մեծ վնաս են պատճառում մշակովի բույսերին, որպես հիվանդությունների և վնասատուների փոխադրողներ և տարածողներ:

Դաշտային մանանեխը, դաշտային կաղամբուկը, հովվամաղախն և շատ այլ մուլտիտեր հանդիսանում են կաղամբի և մյուս խաչածաղկավորների ալրացողի տարածողներ:

Սև մորմը, կարտոֆիլի ֆայցիդի առաջին կրողն է: Սեզը հանդիսանում է հացբույսերի ժանգերի տեր: Ճակնդեղի նեմատոդը մշակովի բույսի վրա է անցնում հիմնականում այլ մուլտիտերից:

Մուլտիտերի տարածվածությունը Հայաստանի բնական գոտիներում, ցանֆերում, այգիներում և կերային հողատեւֆերում ըստ Գ. Խ. Աղաջանյանի

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում հայտնաբերված է մուլտիտերի ավելի քան 850 տեսակ:

Տարածված մուլտիտերից են՝

Կուժկոտրուկ ամառային

Բոցաթելուկ արաբական

Սեզ ցորենի

Առջնդեղ

Խշիւան մեծ

Հավակատար սպիտակ

Հավակատար հասկավոր

Հողմախոտ

Գետնասող դաւտային

Խրվուկ սովորական

Կաղամբուկ դաւտային

Ցորնուկ տանիֆային

Տերեփուկ կապույտ

Տերեփուկ արևային

Տերեփուկ իբերկան

Եզնապտուղ ավազային

Հայաստանի Հանրապետության մուլտիտերի որոշ մասը ոչնչացել է տարբեր պատճառներով:

**Գլուխ 1.2 Մուլտիտերի կենսաբանական,
բազմացման և տարածման առանձնահատկությունները**

Մուլտիտային բուսականության հասցրած վերը թվարկած վնասները առավել սրությամբ են արտահայտվում այն պատճառով, որ մուլտիտերը ապրում են մշակովի բույսերի համակեցությամբ և հատկապես կլիմայական աննպաստ պայմաններում ու ցածր ագրոտեխնիկայի դեպքում ճնշում են նրանց հաղթելով տեսակի պահպանման համար մղվող պայքարում:

Մուլտիտերն ունեն հզոր զարգացած, փնջածև, առանցքային արմատներ, կոճղարմատներ, սոխուկներ, ցողունային ու արմատային պալարներ, որոնք մշակովի բույսերի հետ միևնույն դաշտում համակեցության մեջ են թե՛ խորությամբ, թե՛ լայնությամբ թափանցելու տեսակետից: Օրինակ ուլտափուշի արմատները, որոշ դեպքերում կարող են մինչև 15 մետր խորանալ:

Մուլտիտերի ուղիղ բարձրացող, սողացող, փուլող, փաթաթվող, մազլցող և այլ տիպի ցողունները նույնպես տարբեր բնական ու կոնկրետ աճի պայմաններում շատ հկուն հարմարվածության հետևանքով կարող են չպահպանել տեսակին յուրահատուկ չափերը, ձևն ու անման բնույթը:

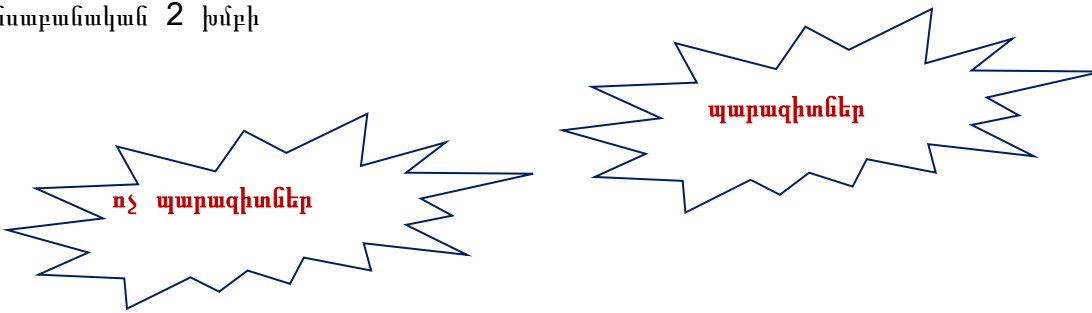
Մուլտիտերի կենսաբանական առանձնահատկությունները կայանում են նաև նրանում, որ փոփոխվող պայմաններում ինչպես ցողունը, այնպես էլ տերևները կարող են տարբեր ձևեր ընդունել ու երբեմն էլ հակադիր դեր կատարել: Ջրի ու սննդի առատության և ցածր ագրոտեխնիկայի դեպքում մուլտիտերի ցողունները լինում են հաստ, լավ փոխադրունակ, տերևային մակերեսը ու վերգետնյա ամբողջ զանգվածը տարածված: Սակայն մուլտիտային բուսականության հարմարվածության և տարածվելու կենսաբանական ամենաբնորոշ պայմանը նրանց առատ պտղաբերումն է: Բնական պայմաններում իրենց աճի ու զարգացման էվոլյուցիայի ընթացքում ձեռք բերած կենսաբանական հատկությունների միջոցով նրանց անարգել տարածումը զբաղեցնում է վիթխարի ագրոտեխնիկական ու տնտեսական կազմակերպական ազդակներ:

Փաստորեն մուլտիտերից ազատ <<իդեալական>> դաշտի վարակվածության սկիզբը դրվում է ցանֆի ժամանակ մուլտերմերով վարակված ագրոկանոններով չնախատեսված ոչ կոնդիցիոն, վատ գտված սերմերով կատարված ցանֆի միջոցով: Մուլտերմերի 5 տոկոսի առկայության դեպքում ըստ ակադեմիկոս Գ. Ն. Աղաջանյանի 1կգ զարու սերմերի մեջ կարբունակվի մուլտիտերի 8200 սերմ: Մուլտիտերի և նրանց սերմերի տարածմանը նպաստում է մշակովի բույսերի ինչպես ուշ ու նոսր ցանկը, այնպես էլ ուշ բերահավաքը:

**Գլուխ 1.3 Մուլտիտերի
դասակարգումը**

Միևնույն կամ համընկող առանձնահատկություններ ունեցող մուլտիտերն այդ առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունն ու պայքարի միջոցառումները հեշտացնելու նպատակով դասակարգվում են առանձին կենսաբանական խմբերում և ըստ ավելի եղ համանման ու համընկող հատկանիշների՝ ստորադասվում են այդ խմբերում:

Ըստ կենսաբանական առանձնահատկությունների մուլտիտային բուսականությունը բաժանվում է կենսաբանական 2 խմբի

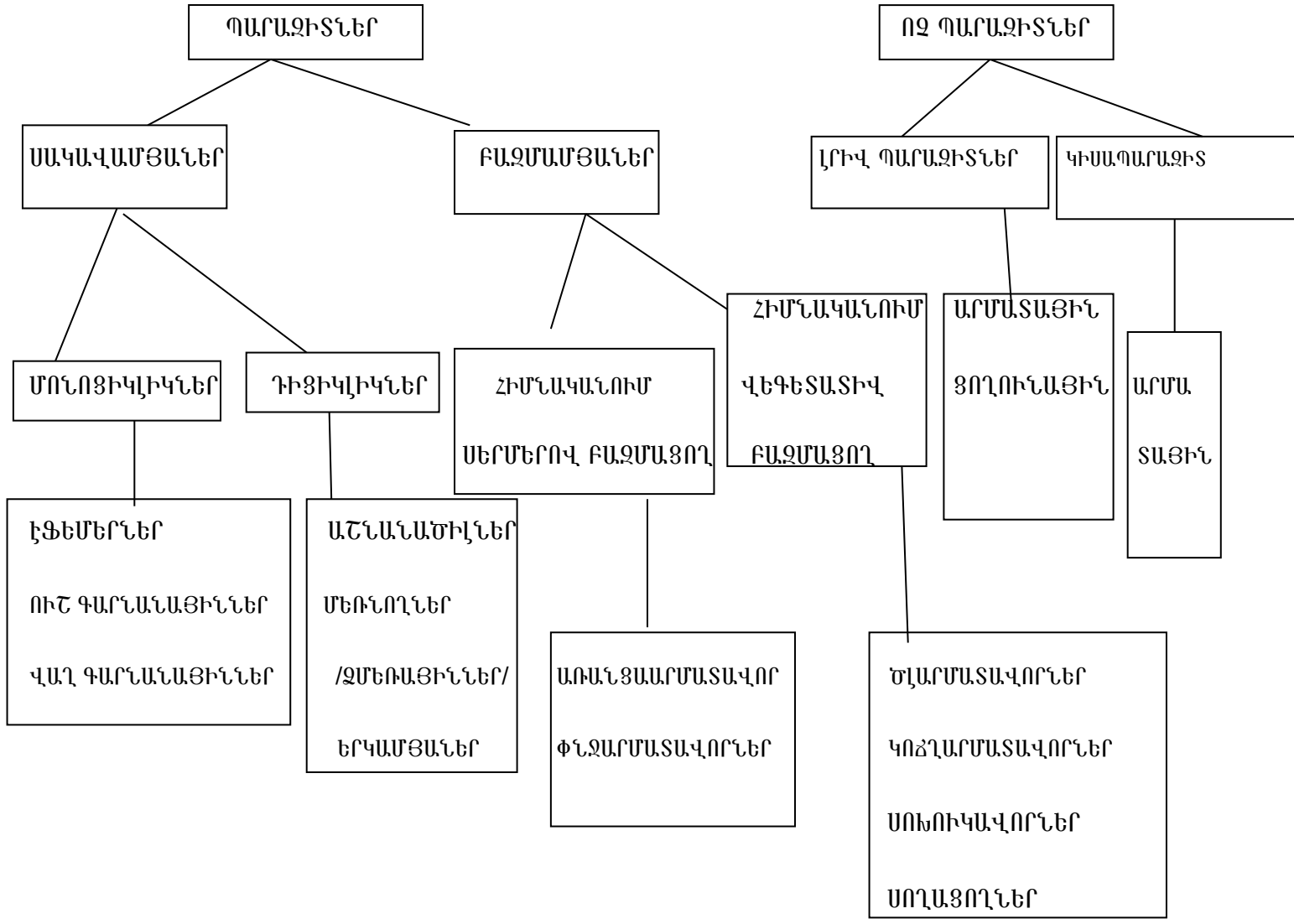
Ոչ պարագիտ մուլտիտերն իրենց բոլոր ներկայացուցիչները սեփական, էլոբոֆիլային հատիկներ ունեցող կանաչ տերևներով ու սեփական արմատներով կանաչ բույսեր են:

Պարագիտ մուլտիտերը չունեն սեփական արմատներ և ոչ էլ կանաչ տերևներ: Այս խմբի ներկայացուցիչները սնվում են կանաչ բույսերի հաշվին՝ նրանց ցողունների կամ արմատների վրա օգտագործելով նրանց պատրաստած օրգանական նյութերը:

Ոչ պարագիտները իրենց կյանքի սևույթյամբ բաժանվում են երկու խմբի՝ սակավամյանների և բազմամյանների:

Սակավամյանների կյանքը սևում է մեկ կամ երկու տարի, բազմամյա մուլտիտերի բույսերը սերմեր տալուց հետո նույն վեգետացիայի վերջում ամբողջովին չեն մահանում, այլ շարունակում են իրենց աճն ու զարգացումը:

Գլուխ 1.3 Մուլտիտերի դասակարգումը

Գլուխ 1.4 Մուլտիտերի նկարագիրը

Սակավանյաներ՝ մոնոցիկլիկ մուլտիտեր են, կոչվում են նաև կարճատև գարնանայիններ կամ ամառայիններ: Պատկանում է մեխակազգիների ընտանիքին, երկօւռիլավոր է, առանցֆային արմատով, տերևները մանր են, օվալաձև, ծաղիկները սպիտակ, սերմերը մանր ու փայլուն: Մեկ բույսը կարող է տալ 25 000 սերմ: Սերմերը կարող են ծլել գարնանը, աշունը և ամռանը: Տարածված է Հայաստանի Հանրապետության գրեթե բոլոր գոտիներում, աղբոտում է հացաբույսերի, խոտաբույսերի, պտղատու այգիների սնկարկները:

Գորտնուկ դաշտային

Հրանուկ ազգիների ընտանիքի միանյա մուլտիտո է, ունի փնջաձև արմատներ, ցողունները կանգուն են, թույլ թավստ: Միջին բարձրությունը 30 սմ է, տերևները մատնաձև, եռաբաժան, կանաչադեղնավուն, ծաղիկն ունի 5 բաժակաթերթ, նույնֆան պսակաթերթ, պտուղը ընկույզ է՝ պատված փեթբով: Բազմաճյուղ է միայն սերմերով, որոնք հեշտությամբ տարածվում են կենդանիների և մարդկանց կաշեղով: Տարածված է Եվրոպայի և Ասիայի բարեխառն ու տաք խոնավ գոտիներում: Հայաստանում հանդիպում է լեռնային գոտիներում, աղբոտում է հիմնականում հացաբույսերին, առվույտին, կտավատին, ինչպես նաև բանջարաբոստանային բույսերի ցանկերն ու սնկարկները:

Դանդուռ բանջարանոցային

Պատկանում է դանդուռ ազգիների ընտանիքին, ունի մագարմատների խիտ ցանցով պատված առանցքային արմատ: Արմատը կարմրավուն է, ցողունները փայլած են, կարմրավուն հյուղավորված, սրված տերևներ ունեն, դասավորված են հակադիր: Յուրաքանչյուր տերևի ծոցից դուրս է գալիս կամ մեկական, կամ 2-ական ծաղիկներ, սրտնի ունեն դեղին պսակաթերթեր: Սերմերը մանր են, սև, փայլուն, ծլում են վաղ գարնանից մինչև առուն, արագ տարածվում են, բանջարաբուստանային կուլտուրաների ուղեկից մուլախոտ է: Տարացված է բարեխառն ու տաֆ գոտիներում, մարդիկ հաճախ օգտագործում են սննդի մեջ աղցանի տեսքով և թթու դրած:

Բժշկության մեջ օգտագործվել են դանդուռի վերգետնյա մասը և սերմերը: Հայկական ավանդական բժշկության մեջ դանդուռն օգտագործել են արևահարության, մարսողական ուղիների ուռուցքների, միզուղիների բորբոքումների, լյարդի, սրտի և ստամոքսի բորբոքային հիվանդությունների, թոքաբորբերի, հազի, լուծի, ականջի բորբոքային ուռուցքների, գլխի թեփոտության և միզապարկի խոցերի բուժման համար՝

Եղինջ այրող

Պատկանում է եղինջագգիների ընտանիքին, միամյա, ուժեղ գարնանային բույս է: Ունի առանցքային արմատ, գլխավոր ցողունը կանգուն է, մոտ 70 սմ բարձրացող, ունի փառանիստ ցողուն, ցողունի վրա մանր ծակող, այրող փեղեր: Տերևները դասավորված են հակադիր, եզրերը սրածակ, կանաչ գույնի: Բազմաբույս է սերմերով, այն կարող է աղբոսել թե՛ վաղ գարնանը, թե՛ ուժեղ գարնանը ցանկող ցանկերը: Տարածված է Հեռավոր արևելքում, Միջին Ասիայում, Կովկասում: Հայաստանում հայտնի է որպես դեղաբույս:

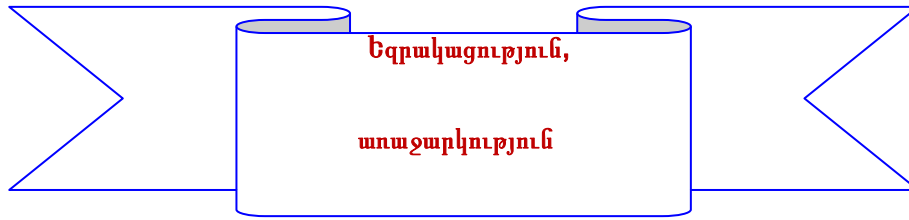

Պատրաստուկներն օգտագործում որպես միզամուղ, խորիսաբեր, հակաբորբոքային, արյունահոսությունը դադարեցնող, վերքերն ապաքինող միջոց: Երիտասարդ ընձյուղներն օգտագործում են սննդի մեջ: Տերևներից ստանում են կանաչ ներկ, ցողուններից՝ թել, որից պատրաստում են կոպիտ գործվածք, պարան և այլն

Երիցուկ անհոտ

Աստղաձաղկագգիների ընտանիքի երկշափիլավոր, միամյա, ձմեռող մուլախոտ է: Ունի կարճ, բայց հյուղավորվող արմատ, տերևները երկփետրածև են, ծաղիկը բարդ է, բազմաթիվ զամբյուղներով, սերմերը բրգածև է, ընդգրկված, հասունանում են խոտաբույսերի կալսման ընթացքում, որը պատճառ է դառնում արագ տարածվելուն: Տարածված է Ասիական և Եվրոպական մասերում, աղբոսում է հացաբույսերի և խոտաբույսերի ցանկերը և ցեղաբաշտերը:

Ամփոփելով մոլախոտերի տարածվածությունը, հասցրած վնասները, կենսաբանական բազմացման և տարածման առանձնահատկությունները, մոլախոտերի դասակարգումը և մոլախոտերի նկարագրությունը, եկանք այն եզրակացությունների, որ.

- 1.** մոլախոտերը տարածված են աշխարհի բոլոր մասերում
- 2.** մոլախոտերը մեծ վնաս են հասցնում մշակովի ցանքատարածություններին
- 3.** մոլախոտերը կարող են նաև իջեցնել բանջարաբուստանային կուլտուրաների բերքատվությունն ու սրակը
- 4.** սակայն շատ մոլախոտեր համարվում և օգտագործվում են որպես դեղաբույսեր
- 5.** պահպանել դեղագործական նշանակություն ունեցող մոլախոտերը

Օգտագործված գրականության ցանկ

Աղաջանյան Գ. Խ - << Հայաստանի մոլախոտային բուսականությունը և պայթար նրա դեմ>>

Հատոր I – Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1957

Հատոր II – Երևան, Հայաստանի պետական հրատարակչություն, 1964

Հատոր III – Երևան, Հայաստանի պետական հրատարակչություն, 1966

Արարատյան Ա. Գ - <<Հայաստանի մոլախոտերը>>, Երևան, Հայաստանի պետական հրատարակչություն 1963

Թադրաջյան Ա. Լ. - << Երևանի ֆլորան>> Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1945

Կարապետյան Ն. Հ - <<Երկրագործության լաբորատոր գործնական պարապմունքների ձեռնարկ>>

Երևան, Հայպետ-հրատ, 1960

Հակոբյան Ս. Գ - <<Հայկական բնաշխարհի դեղաբույսերը>> Երևան, <<Հայաստան>>, 1975

Ղանդիլյան Պ.Ա. – << Բուսաբանական բառարան>>, Երևան, , <<Հայաստան>>, 1975

Վորոբյով Ս. Ա. և ուրիշներ - <<Երկրագործություն>>.Երևան, <<Լույս >> հրատարակչություն, 1976